

Asia: VN/32207/2022

Hallituksen esitys etäyhteyksien edistämisestä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne yleisesti esityksestä

Kuten Itä-Uudenmaan käräjäoikeus on lausunnossaan 20.3.2023 koskien arviomuistiota etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä 2023:2 jo todennut, on etäyhteyksien käytön laajentaminen oikeudenkäyntien toteuttamisessa kannatettavaa. Mainitussa lausunnossa todettiin aikanaan, että etäyhteyksien käyttö lisääntyi pandemian aikana merkittävästi. Kokemukset olivat pääsääntöisesti myönteiset. Etäyhteyksien käytöstä on tämän jälkeen muodostunut luonteva osa tehokasta ja modernia oikeudenkäyttöä.

Käräjäoikeus pitää kannatettavana sitä, että aikaisemmin havaitut puutteet lainsäädännössä, kuten tuomarin osallistuminen oikeudenkäyntiin etäyhteyksiä käyttämällä, ehdotetaan nyt korjattavaksi.

Käräjäoikeus katsoo, että jatkovalmistelussa tulisi huomioida myös nopea digitalisaation kehityskulku sekä näin ollen arvioida myös millaisia tarpeita nähdään oikeudenkäyntien järjestämiselle hieman pidemmällä aikajänteellä. On mahdollista, että sekä tuomioistuimet että asianosaiset haluaisivat toteuttaa oikeudenkäynnit huomattavasti ehdotettua laajemmin etäyhteyksiä käyttämällä. Lisäksi tulisi myös arvioida niin sanotun tekoälyn nopean kehittymisen haasteet. Edellyttääkö tämä esimerkiksi jonkinlaisia erityisjärjestelyjä asianosaisten tai todistajien tunnistamiseen liittyen tapauksissa, jossa oikeudenkäynti toteutetaan pääosin etäyhteyksin.

Mitä mieltä olette ehdotetuista pykälistä, jotka koskevat tuomarin osallistumista oikeudenkäyntiin etäyhteydellä (OK 2:15-16)?

OK 2:15

Hallituksen esitysluonnoksen ("esitysluonnos") säännöskohtaisissa perusteluissa on koskien ehdotettua OK 2:15:ä perustellusti todettu, että pääsääntö olisi se, että kokoonpano osallistuisi istuntosalissa läsnä ollen. Toisaalta pykäläehdotuksessa on todettu, että kyse olisi soveliaisuusharkinnasta, joka perustellusti antaa tuomioistuimelle riittävää harkintavaltaa huomioida yksittäiseen tapauksen laatu ja yksityiskohdat. Perusteluissa mainittuihin yleisiin esimerkkeihin, jolloin etäyhteyksin osallistuminen ei olisi soveliaista, voidaan yhtyä.

Sen sijaan käräjäoikeus esittää harkittavaksi tulisiko itse pykälään viedä sääntö, josta nyt näyttäisi olevan maininta vain perusteluissa, että päätösvalta jäsenen etäosallistumisesta olisi ratkaisukokoonpanon puheenjohtajalla, vai onko tämä seikka katsottava olevan niin selvästi puheenjohtajan yleiseen oikeudenkäynnin johtamiseen liittyvä tehtävä, että sen kirjoittaminen ulos itse pykälään on tarpeetonta.

Esitysluonnoksessa on sivulla 30 todettu, että pykälän soveltamista ei olisi rajattu ainoastaan lainoppineisiin jäseniin, vaan se koskisi myös esimerkiksi tuomioistuimen asiantuntija- ja sotilasjäseniä sekä lautamiehiä. Käräjäoikeus kannattaa sitä, että tuomioistuimen nimenomaiset asiantuntijajäsenet ja sotilasjäsenet voisivat olla läsnä etäyhteyksin. He ovat usein virkasuhteessa valtioon, jolloin heillä on pääsääntöisesti käytettäväänään etäyhteyksien tietoturvalliseen muodostamiseen liittyvät tekniset välineet ja valmiudet. Sitä vastoin käräjäoikeus katsoo, että mikäli juttu istutettaisiin lautamieskokoonpanossa, tulisi kokoonpanon kokonaisuudessaan, tai ainakin puheenjohtajan ja lautamiesten, olla läsnä istuntosalissa. Vahvennetun kokoonpanon tuomarijäsen voisi edellytysten täytyessä olla läsnä etäyhteyksin.

Perusteluina edellä esitetulle käräjäoikeus toteaa, että puheenjohtajan asema on korostunut lautamieskokoonpanossa käsiteltävässä jutussa. Siitä osoituksena on muun muassa oikeudenkäymiskaaren 20 luvun 2 §, jonka mukaan, jos käräjäoikeudessa on lautamiehiä, puheenjohtajan on selostettava lautamiehille asiassa esiin tulleet kysymykset ja niihin soveltuvat säännökset. Samanlaista tarvetta ei ole asiantuntija- ja sotilasjäsenten osalta, koska he ovat osa kokoonpanoa nimenomaan erityisosaamisensa perusteella. Lisäksi on oletettavaa, että ainakaan kaikilla lautamiehillä ei ole riittävän tietoturvallisia teknisiä välineitä, jotka mahdollistaisivat tietoturvallisen osallistumisen etäyhteyksin. Puheenjohtajalle ei voi langettaa velvollisuutta/vastuuta tämän seikan erillisestä selvittämisestä osana soveliaisuusharkintaa. Asian voisi lakiteknisesti ratkaista siten, että etäosallistuminen mahdollistettaisiin ainoastaan kokoonpanon valtion virkasuhteisille jäsenille.

Lisäksi käräjäoikeus kiinnittää huomiota tapaukseen, jossa Vaasan hovioikeus palautti asian käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi tilanteessa, jossa lautamies oli nukkunut murhaa koskevan rikosasian istunnossa (VaaHO:2023:8). Hovioikeus katsoi, että puheenjohtaja ei ollut riittävässä määrin selvittänyt lautamiehen nukkumisen/nukahtamisen syitä ja vaikutuksia tämän kykyyn osallistua asian käsittelyyn sekä asian ratkaisemiseen. Tähän liittyen voidaan hyvinkin esittää kysymys siitä, miten puheenjohtaja voi valvoa tätä, tai muuta vastaavaa kokoonpanon jäsenen

oikeudenkäyntiin keskittymistä häiritsevää, jäsenten ollessa etäyhteyksin läsnä istunnossa. Kyseinen ongelmatiikka koskee paitsi lautamiehiä tietenkin myös muita etäyhteyksin oikeudenkäyntiin osallistuvia kokoonpanon jäseniä. Tämä liittyy ehkä enemmänkin puheenjohtajan yleiseen velvollisuuteen huolehtia siitä, että oikeudenkäynti toteutetaan asianmukaisesti, mutta toimii hyvänä esimerkkinä siitä, että kokoonpanon jäsenen osallistumiseen etäyhteyksien päästä voi liittyä monia vaikeastikin valvottavia tekijöitä, jotka on pyrittävä ottamaan huomioon osana soveliaisuusharkintaa.

OK 2:16

Käräjäoikeus toteaa, että ehdotetulla pykälällä on tarkoitus suullisten valmisteluistuntojen osalta korvata OK 5:15 d sekä ROL 5:10 a ja 7:14. Ehdotetussa OK 2:15:ssä etäyhteys määritellään siten, että sillä tarkoitetaan teknistä yhteyttä, jossa käsittelyyn osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys. Kyseisessä määrittelyssä ei mainita puhelinta, tai modernimmin lausuttuna sitä, että etäyhteys voidaan toteuttaa ilman näköyhteyttä (onhan melkein joka puhelimesta kuvayhteyden mahdollistava tekniikka). Käräjäoikeus ehdottaa kuitenkin, että säännös muotoiltaisiin siten, että se edelleen mahdollistaisi valmisteluistunnon pitämisen ilman näköyhteyttä, jolloin myös puhelinta voitaisiin edelleen käyttää. Valmisteluistunto on voitu tähän asti pitää puhelimitse, mikä on ollut toisinaan jutun ominaispiirteet sekä valmistelun vaihe huomioon ottaen nopea ja tehokas istunnon toteuttamistapa. Kuvayhteys ei ole itseisarvo.

Muilta osin käräjäoikeus katsoo, että ehdotettu pykälä on sanamuodoltaan riittävän selkeä ja sisällöltään hyväksyttävissä. Myös perustelut ovat sinällään riittävän selkeät. Ehdotuksessa etäoikeudenkäynnin edellytykset on asetettu kohtuullisen tiukoiksi, mikä tässä vaiheessa on hyväksyttävää.

Mikä on mielipiteenne etäoikeudenkäynnin julkisuutta koskevasta pykälästä (OK 2:17)? Pidätkö asianmukaisena, että julkisuuden toteuttamisen keinot jätetään tuomioistuimen harkintaan?

Ehdotettua säännöstä voidaan kannattaa. Pykälään on kuitenkin tehtävä muutos, joka liittyy siihen, että valmisteluistunnon pitäminen ilman näköyhteyttä, on säilytettävä. Pykälä on siksi kirjoitettava siten, että tuomioistuimella on ilman näköyhteyttä toteutettavassa valmisteluistunnossa taattava yleisölle mahdollisuutta seurata istuntoa myös puheyhteyden välityksellä.

Pykälän perusteluissa mainittu erillinen tila oikeudenkäynnin seuraamiseen on sinällään tarkoituksenmukainen tapa toteuttaa oikeudenkäynnin julkisuus. Tähän liittyen on kuitenkin otettava huomioon se, että kyseisestä tilasta on oltava kuva- ja ääniyhteys myös tilaan, jossa puheenjohtaja istuu, jotta puheenjohtajalla olisi ainakin teoreettinen mahdollisuus valvoa järjestystä myös tilassa, jossa oikeudenkäyntiä seurataan. Jos tätä ei mahdollisteta, on oikeudenkäymiskaareen

mahdollisesti sisällytettävä nimenomainen säännös siitä, että puheenjohtajalla ei ole velvollisuutta valvoa erillisen tilan (sivusalin) järjestystä.

Lisäksi on huomioitava, että valvonta sitoo henkilöresursseja, jos erillisessä tilassa esimerkiksi on oltava läsnä tuomioistuimen henkilökuntaa tai vartija, joka puheenjohtajan niin sanottuna jatkeena valvoisi järjestystä ja tallentamiskieltoa.

Ehdotettuun pykälään liittyy myös oikeudenkäynnin tallentamiskiellon valvomiseen liittyvä seikka, jota on käsitelty hieman yksityiskohtaisemmin ehdotuksen perusteluissa. Perusteluissa todetaan, että turvatarkastajalla olisi oikeus tarkastaa henkilö, joka haluaa seurata suullista käsittelyä sivusalista käsin. Tämä edellyttäisi tältä osin turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 5 §:n 3 momenttiin sisällytettävää tarkennusta.

Tähän liittyen on myös harkittava, miten muutos ylipäätään voidaan lakiteknisesti toteuttaa. Onko tarkoitus esimerkiksi antaa turvatarkastajille oikeus ottaa yleisön mahdolliset kannettavat tietokoneet pois istunnon ajaksi (kannettava tietokoneella tai tabletilla voidaan tallentaa ja kuvata istuntoa sekä lähettää reaaliaikaista kuvaa ja ääntä, kuten puhelimillakin). Mitä media lausuisi tästä? Voitaisiinko siis toimittajan työtä vaikeuttaa tällä tavalla, eli hän ei saisi tehdä muistiinpanoja muuta kuin käsin? Tämä tuskin on mahdollista, rajoittaisihan tämä käytännössä oikeudenkäynneistä tapahtuvaa raportointia erittäin radikaalilla tavalla.

Samalla tulisi harkita olisiko syytä myös laajentaa edellä mainittu tarkastusoikeus koskemaan myös istuntosalista käsin niin sanottua normaalia oikeudenkäyntiä seuraamaan tullutta yleisöä. Tosin tähän liittyy samat ongelmakohdat kuin edellä on mainittu. Käytännössä puheenjohtajan on nykyään lähes mahdotonta valvoa sitä, että istuntoa ei tallennuskiellosta huolimatta tallenneta tai sitä, että istuntosalista lähetetään suoraa kuvaa tai ääntä. Tosin kyseisen tarkastusoikeuden rajanveto ja toteuttaminen suhteessa asianosaisiin voi olla ongelmallista ja on siten todennäköisesti harkittava tästä ehdotuksesta erillään, jolloin myös tulisi harkita miten mahdollisesti voitaisiin valvoa asianosaisten tallennuskiellon noudattamista.

Mitä mieltä olette todistelun vastaanottamista etäyhteydellä koskevan momentin (OK 17:52.1) lisäedellytysten kumoamisesta?

Käräjäoikeus kannattaa ehdotusta. Se on linjassa sen kanssa, että etäyhteyksien käyttäminen halutaan mahdollistaa laajemmassa määrin. Ehdotetun pykälän sanamuotoon tai perusteluihin ei ole tämän enempää kommentoitavaa.

Mielipiteenne ilman näköyhteyttä tapahtuvaa kuulemista koskevista momenteista (OK 17:52.2-3)?

Käräjäoikeus kannattaa ehdotusta. Ilman näköyhteyttä toteutettavan kuulemisen lisäedellytykset ovat sinällään edelleen perusteltuja. Ehdotuksen perusteluissa on myös ansiokkaasti nostettu esille uudemman oikeuspsykologisen tutkimuksen tutkimushavainnot, joiden mukaan näköyhteys ei juurikaan lisää kertomuksen luotettavuuden arviointimahdollisuuksia. Tässä yhteydessä käräjäoikeus kuitenkin nostaa esille nopeasti kehittyvään tekoälyyn liittyvät riskit (äänen manipulointi), jotka

saattavat puoltaa vähintäänkin kuvayhteyden käyttämistä tai jopa paikalla istunnossa kuulemista sen varmistamiseksi, että ilman näköyhteyttä todellakin kuullaan kyseistä kuultavaa henkilöä, eikä bottia tai jotain täysin muuta henkilöä.

Pykälän 2 momentin 4 kohdan osalta, jossa ehdotetaan, että ilman näköyhteyttä voidaan kuulla henkilöä, joka on jäänyt pois pääkäsittelystä (eikä hänen kuulemisellaan ole asian selvittämiseksi keskeinen merkitys), esitetään vielä harkittavaksi, voiko tällainen poikkeus ”kannustaa” kuultavan jäämään pois istunnoista, tietäen että puhelinkuuleminen tulee todennäköisesti olemaan mahdollinen.

Mitä mieltä olette ehdotetuista oikeudenkäymiskaaren ja rikosoikeudenkäyntilain pykälistä, joiden nojalla asianosaisen osallistuminen oikeudenkäyntiin voitaisiin määrätä toteutettavan etäyhteyden välityksellä (OK 12:8.5 ja ROL 8:13.5)?

Käräjäoikeus kannattaa esitystä, joskin edellytys asianosaisen määräämisestä etäyhteyden päähän vastoin tämän suostumusta voisi kenties olla erityistä syytä lievempikin kuten perusteltu syy.

Mitä mieltä olette pakkokeinojen ja poissalon seuraamusten käyttöalan laajentamisesta koskemaan etäyhteydellä tapahtuvaa valmisteluistuntoa (OK 5:15 d ja ROL 7:14 a kumoaminen) ja kattamaan osallistumisen etäyhteydellä myös muualta kuin toisessa tuomioistuimessa tai muun viranomaisen luona (OK 12:8.4 ja ROL 8:13.4)?

Pakkokeinojen ja poissaoloseuraamusten käyttöalaa on perusteltua laajentaa nykyisestä ja muutosesitykset ovat sinänsä kannatettavia. Tilanteessa, jossa etäyhteys on muodostettu muualta kuin toisesta tuomioistuimesta tai muusta viranomaisesta, voi tuomioistuimen olla kuitenkin joskus hankala ongelmatilanteessa luotettavasti selvittää, mistä etäyhteysongelma tosiasiaassa johtuu eli arvioida esim. sitä, onko ongelma aidosti tekninen tai mahdollisesti asianosaisen tahallisesta manipuloinnista johtuva. Tällaiset tilanteet lienevät kuitenkin harvinaisia.

Käräjäoikeus huomauttaa tässäkin yhteydessä, että laissa olisi edelleen syytä säilyttää mahdollisuus pitää valmisteluistunto puhelimitse tai ainakin mahdollistaa asianosaisille oikeus osallistua valmisteluistuntoon puhelimitse. Tämä on osoittautunut toisinaan tarpeelliseksi ja hyödylliseksi, kun asianosainen on pitkän välimatkan ja huonojen verkkoyhteyksien päässä.

Mielipiteenne etäyhteyden käyttöalan laajentamiseen koskemaan tunnustamisoikeudenkäyntiä (ROL 8:13.5 kumoaminen)?

Esitys on kannatettava.

Onko teillä muuta lausuttavaa esityksen johdosta?

Etäyhteyksien käyttömahdollisuuksien lisääminen ja etäoikeudenkäyntien mahdollistaminen tuovat joustavuutta oikeudenkäyttöön. Näiden laajamittaisempi yleistyminen edellyttäisi kuitenkin selvää parannusta nykyisiin tuomioistuinten käytössä oleviin videojärjestelmiin. Nykyisin suurimmat toimintaepävarmuudet kohdistuvat otettaessa etäyhteyksiä tuomioistuinten ja viranomaisten ulkopuolisiin tahoihin. Erityisesti etäosallistumisen laajentuminen edellyttäisi taloudellisia panoksia tuomioistuinten ICT-kustannuksiin.

HE-luonnoksessa (s. 19) todetaan, että etäoikeudenkäynti voisi olla mahdollisuus välttää esimerkiksi istuntosalin puuttumisesta aiheutuva asian ratkaisemisen viivästyminen. Käräjäoikeus korostaa, että etäoikeudenkäynneillä ei tule jatkossa paikata tuomioistuinten puutteellista salikapasiteettia.

Heikkinen Timo
Itä-Uudenmaan käräjäoikeus